

verenigingen en stichtingen wordt verwezen naar het *Handboek voor christelijke arbeid*, uitgegeven door de 'Centraal Bond voor Inwendige Zending en christelijk-philantropische Inrichtingen'¹¹. Als 'introductie' tot het terrein van de I.Z. heeft Norels boek zeker waarde.

In brochurevorm verscheen daarna van Jhr. M. C. T. van Lennep *De ontwikkeling der Inwendige Zending in Nederland*, Amsterdam 1942 (tweede, uitgebreide druk: 's-Gravenhage 1946, met literatuurlijst achterin). Het is het meest omvattende overzicht dat wij bezitten. Van Lennep besteedde aandacht aan de verschillen tussen de 'hellenistische' en de 'christelijke' barmhartigheid. Hij verdient erkenning omdat hij het arbeidsterrein duidelijk tekende, onderscheid aanbrenghend tussen 'geestelijke', 'zedelijke', 'maatschappelijke' en 'lichamelijke' nood. Deze onderscheidingen doen thans verouderd aan, maar hebben een zekere overzichtelijkheid bewerkt. Meer literatuur over I.Z. in het algemeen vindt men in de bibliografie.

10

Ons onderzoek zal aandacht moeten schenken zowel aan het geheel als aan de delen, zowel aan de principes als aan de praktijk. Binnen het raam van *DNK* beperken wij ons (met enkele uitzonderingen in de opgenomen bibliografie) tot de negentiende eeuw, periode van particulier initiatief en improvisatie. Nieuwe wetenschappen waren aan het opkomen, maar maakten het de arbeid nog niet lastig. Twijfel aan traditionele visies was evenmin aanwezig als omzichtigheid bij het benaderen van mensen en situaties. Deze omstandigheid heeft de spectaculaire ontplooiing van het werk wel gestimuleerd. Opvallend zijn het organiserend vermogen, de betoonde offervaardigheid en de toewijding geweest. De actie-radius van de I.Z. was wijd. Het ging niet meer alleen om christelijke zorg voor kinderen en armen, zoals gebeurd was voor 1800. Op alle terreinen van de samenleving zag men behoefte aan evangelieverkondiging, nieuwe verhoudingen. Men durfde en kon veel.

Bij het onderzoek mag kritiek niet verdoezeld worden: reeds in de negentiende eeuw zelf klonken duidelijke aanmerkingen.

11. 1932. Een tweede druk verscheen 's-Gravenhage 1950, uitgegeven door de 'Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Maatschappelijk werk' (1948).

Een herziene druk zou gewenst zijn. Gelukkig zijn de meeste adressen uit de editie van 1950 nog juist, maar van de persoonsnamen klopt niets meer.